

אלגברה מופשטת 1 – תרגול 6

תרגיל: תהא G חבורה סופית $n = |G|$, יהי k טבעי כך ש- k/n . האם קיים בהכרח איבר מסדר k ב- G ?

פתרון: לא. נביט ב- $G = \mathbb{Z}_4 \times \mathbb{Z}_4$. מתקיים כי $|G|=16$ אבל אנחנו טוענים כי אין איבר ב- G מסדר 8 (למשל).

למעשה, לכל $(a,b) \in G$ מתקיים כי $(a,b)^4 = (4a, 4b) = (0,0)$ ולכן $0((a,b)) \leq 4$. מ.ש.ל. ■

אגב, הראינו ש- G אינה ציקלית (כי בשביל שהיא תהיה ציקלית, צריך איבר מסדר 16).

תת חבורה נורמלית (תח"נ)

הגדרה: תהא G חבורה $H \leq G$ נקראת תח"נ אם $\forall g \in G : gH = Hg$ ונסמן $H \triangleleft G$.

משפט: התנאים הבאים שקולים:

1. $H \triangleleft G$;
2. $\forall g \in G : gHg^{-1} = H$;
3. $\forall g \in G : gHg^{-1} \subseteq H$ (פרוש: $\forall g \in G \forall h \in H : ghg^{-1} \in H$).

דוגמאות:

1. בחבורה אבלית, כל ת"ח היא נורמלית.
2. בחבורה לא אבלית, זה לא בהכרח נכון. למשל, $G = S_3$ ו- $H = \langle (12) \rangle = \{(12), id\}$ וראינו כי $H \triangleleft G$.
3. $SL_n(\mathbb{R}) \triangleleft GL_n(\mathbb{R})$.

טענה: תהא G חבורה, $H \leq G$ אם $[G:H]=2$ אזי $H \triangleleft G$.

הוכחה: נניח $[G:H]=2$. מכאן שקיימים שני קוסטים ימניים שונים, $H, Ha_{a \notin H}$. (שימו לב ש- $H = Ha$ או"א a שייך ל- H ו- $Hx=Hy$ או"א $xy^{-1} \in H$) כלומר, $G = H \cup Ha$ איחוד זר.

כעת מתקיים $aH \neq H$ ולכן aH איחוד זר $G = H \cup aH$. ומכאן $aH = H \cup Ha = H \cup aH$ ולכן לכל a שלא שייך ל- H מתקיים כי $aH=Ha$, אבל אם a שייך ל- H ברור ש- $Ha=H=aH$ ולכן זה לכל a . מ.ש.ל. ■

דוגמית לתרגיל: $|D_n| = 2n$ ראינו שעבור $\sigma \in D_n$ (סיבוב) מתקיים $o(\sigma) = n$ ולכן $|\langle \sigma \rangle| = n$. מכאן ש- $D_n \triangleleft \langle \sigma \rangle$ $2 = \frac{|D_n|}{|\langle \sigma \rangle|}$.

הגדרה: תהא G חבורה. $a, b \in G$ יקראו צמודים אם קיים $x \in G$ כך ש- $a = xbx^{-1}$.

ננסח מחדש את הגדרת הנורמליות:

$H \leq G$ תח"נ אם היא סגורה להצמדות, כלומר, לכל h שייך ל- H ולכל g שייך ל- G מתקיים $ghg^{-1} \in H$.

תרגיל: תהא G חבורה, $H \leq G$ ו- $N \triangleleft G$ אזי $N \cap H \triangleleft H$.

פתרון: צ"ל $N \cap H \triangleleft H$ $\forall h \in H : h(N \cap H)h^{-1} \subseteq N \cap H$.

• שימו לב ש- $N \cap H$ אכן ת"ח של H שכן ראינו שחיתוך של ת"ח הוא ת"ח

במילים אחרות, צ"ל: לכל h שייך ל- H ולכל $x \in N \cap H$ מתקיים $h x h^{-1} \in N \cap H$.

קודם כל, נניח ש- $x \in N \cap H$, ולכן x שייך ל- H . ולכן $hxh^{-1} \in H$ בגלל הסגירות של ת"ח H . שנית, x שייך ל- N , ולכן $hxh^{-1} \in N \cap H$ כי $N \triangleleft G$. ■ מ.ש.ל. $hxh^{-1} \in N \cap H$.

הגדרה: יהיו $N, H \leq G$ נגדיר את המכפלה $HN = \{hn | h \in H, n \in N\}$.

תרגיל: בבית תוכיחו את הטענה הבאה: אם $N, H \triangleleft G$ אזי $HN \triangleleft G$.

עכשיו הראו שאם H, N ת"ח לא נורמליות אז HN אינה בהכרח ת"ח של G .

פתרון ב- D_3 נבחר: $H = \langle \tau \sigma \rangle = \{\tau \sigma, id\}$, $N = \langle \tau \rangle = \{\tau, id\}$. N אינה נורמלית שכן $N\sigma \neq \sigma N$. גם H אינה נורמלית, מכיוון ש- $H\tau \neq \tau H$.

עכשיו נראה ש- HN אינה ת"ח של G . $HN = \{\tau \tau \sigma, \tau, \tau \sigma, id\} = \{\sigma, \tau, \tau \sigma, id\}$. וזו לא תת חבורה של D_3 בגלל שתי סיבות:

א. לגרנג'י: הסדר שלה בכלל לא מחלק את 6 (4 לא מחלק את 6)

ב. אין בה סגירות: $\sigma^2 \notin HN$.

■ מ.ש.ל.

הומומורפיזמים

תהינה H, G חבורות. העתקה $\varphi: G \rightarrow H$ תקרא הומומורפיזם אם $\forall a, b \in G: \varphi(a \cdot_G b) = \varphi(a) \cdot_H \varphi(b)$.

תכונות:

1. $\varphi(e_G) = e_H$
2. $\forall n \in \mathbb{Z}: \varphi(a^n) = \varphi(a)^n$ ובפרט $\varphi(a^{-1}) = \varphi(a)^{-1}$
3. $\forall a \in G: O(\varphi(a)) \mid O(a)$
4. אם G אבלית אזי $\varphi(G) \leq H$ היא אבלית.
- איזומורפיזם: הומומורפיזם חח"ע ועל. הוא שומר על:

- א. סדר של חבורה
- ב. סדר של כל איבר
- ג. אבליות
- ד. ציקליות

דוגמאות:

1. האם $G = \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_2 \cong \mathbb{Z}_4$? לא! מכיוון ש- $\mathbb{Z}_4$ ציקלית ו- $\mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_2$ לא.
2. האם בין כל שתי חבורות G, H ניתן למצוא הומומורפיזם? כן. הומומורפיזם טריוויאלי. $\varphi: G \rightarrow H$ כך ש- $\varphi(a) = e_H \forall a \in G$.
3. תהא G חבורה אבלית. יהי n שלם. האם $\varphi: G \rightarrow G$ המוגדרת על ידי $\varphi(x) = x^n$ היא הומומורפיזם?

אבליות

$$\varphi(xy) = (xy)^n \stackrel{אבליות}{=} x^n y^n = \varphi(x)\varphi(y) \text{ כן.}$$

4. האם $\mathbb{Q} \cong \mathbb{R}$?
 לא. משיקולי עוצמות ידוע כי $|\mathbb{Q}| \neq |\mathbb{R}|$.
5. האם $5\mathbb{Z} \cong \mathbb{Z}$?
 כן. כל החבורות הציקליות האינסופיות הן איזומורפיות זו לזו. האיזומורפיזם הדרוש הוא $\varphi: \mathbb{Z} \rightarrow 5\mathbb{Z}, \varphi(n) = 5n$.
6. האם $\mathbb{Z}_6 \cong D_3$?
 לא. משיקולי אבליות.
7. האם $S_3 \cong D_3$? תחשבו על זה, נענה על זה בהמשך הקורס ☺

תרגיל: יהי $\varphi: G \rightarrow H$ אפימורפיזם. הוכיח שאם G ציקלית אזי H ציקלית.

פתרון: G ציקלית ולכן קיים g ב- G כך ש- $\langle g \rangle = G$. נסמן $\varphi(g) = h$. נרצה להראות $\langle h \rangle = H$. יהי x ב- H וצ"ל שקיים i כך ש- $x = h^i$. עבור x ששייך ל- H קיים a שייך ל- G כך ש- $\varphi(a) = x$ כי φ אפימורפיזם. $a \in \langle g \rangle$ ולכן קיים i כך ש- $a = g^i$ ולכן $x = \varphi(a) = \varphi(g^i) = \varphi(g)^i = h^i$. ■ מ.ש.ל.

הערה: אפימורפיזם מעביר קבוצת יוצרים לקבוצת יוצרים.

תרגיל:

הוכיחו/הפריכו:

1. קיים איזומורפיזם $f: (\mathbb{Q}^+, \cdot) \rightarrow (\mathbb{Q}, +)$
2. קיים אפימורפיזם $f: H \rightarrow \mathbb{Z}_3 \times \mathbb{Z}_3$ כאשר $H = \langle 5 \rangle \leq (\mathbb{R}^*, \cdot)$
3. קיים מונומורפיזם $f: (GL_2(\mathbb{Q}), \cdot) \rightarrow (\mathbb{Q}^{10}, +)$

פתרון:

1. נניח בשלילה שקיים איזומורפיזם. קיים C ב- $\mathbb{Q}$ כך ש- $f(5) = C$. אבל f אפי' ולכן קיים מקור ל- $\frac{C}{2}$. שנסמנו ב- $x: f(x) = \frac{C}{2}$. אמור להתקיים $f(x^2) = f(x \cdot x) = f(x) + f(x) = C = f(5)$ אבל $f(x^2) = f(x) + f(x) = C$ חח"ע ולכן $x^2 = 5$ וזאת סתירה.
2. H ציקלית, ו- $\mathbb{Z}_3 \times \mathbb{Z}_3$ לא ציקלית (הראנו במהלך השיעור כי הסדר של כל איבר הוא לכל היותר 3 ולכן אין איבר מסדר 9). ולכן זו הפרכה, אין אפימורפיזם.
3. הפרכה: ראשית נסכים על הטענה שעבור $f: G \rightarrow H$ מונו' אזי ההעתקה על התמונה $f(G) \rightarrow H$ היא איזומורפיזם. אם קיים מונומורפיזם כנ"ל, אזי קיים איזומורפיזם לתת חבורה של $(\mathbb{Q}^{10}, +)$, אבל זאת סתירה, כי $(\mathbb{Q}^{10}, +)$ אבלית ועם זאת ידוע לנו כי $(GL_2(\mathbb{Q}), \cdot)$ אינה אבלית.

כולם הפרכות! בסתירה ללוגיקה של גיא ☺

גרעין ותמונה:

יהי $\varphi: G \rightarrow H$ הומומורפיזם

$$\begin{aligned} \ker \varphi &= \{g \in G: \varphi(g) = e_H\} \\ \text{Im} \varphi &= \{\varphi(g): g \in G\} = \{h \in H: \exists g \in G: \varphi(g) = h\} \end{aligned}$$

ראינו בשיעור שמתקיים $\text{Im} \varphi \leq H, \ker(\varphi) \triangleleft G$

דוגמאות:

1. $\varphi(n, k) = (2n, 2k \pmod{6})$. $\varphi: \mathbb{Z} \times \mathbb{Z}_6 \rightarrow \mathbb{Z} \times \mathbb{Z}_6$

$\ker \varphi = \{0\} \times \{0, 3\}$, $\text{Im} \varphi = 2\mathbb{Z} \times \{0, 2, 4\}$.

2. $\mathbb{R}_3[x]$ החבורה החיבורית של פולינומים במקדמים ממשיים עד דרגה 3 כולל.

נגדיר $f: \mathbb{R}_3[x] \rightarrow \mathbb{R}_3[x]$ כך ש $f(p(x)) = p'(x)$

הפולינומים הקבועים $\ker(f) = \{c : c \in \mathbb{R}\}$

ועבור התמונה ברור כי $\text{Im}(f) \cong \mathbb{R}_2[x]$

• צמודים (אתגר):

אם הסדר של חבורה G הוא אי זוגי, אזי אף איבר (פרט ליחידה) אינו צמוד להופכי שלו!